

Редактор помітив сумний вигляд Купюдо і вкінчав м'якше:

— А проте ви не дуже сумуйте. Пишіть, може й випишіться... Зверніться тако ж до „Подолінина“ та „Черниговського Слова.“ У них вла-дного Савенка немає, то вони все на-шого сприжуть. Може їм знадобиться...

Низько нахиливши голову, Кудий вилетів з редакції „Кієвлянина“.

— Ніде бідолашному чортові немає талану,— зароготів він.— Скрізь чортові двадцять очків наперед ставлять усі оді бутони, Говорухи,— Огрошки, Савенки та інші... Ну, люди!

На тротуарі до нього прив'язався якийсь блідий чоловік.

— Подайте безробітному,— запросив він.— Хоч копіяку.

— Безробітному,— передражнив його Кудий.— Тут сам чорт роботи не знайде. Краді його знайшлись...

І він підстрибував догори, вдарило об земля ногами і зник у пекло.

Окс—енко.

Життя на Україні р. 1911-го.

Судилося нам і ще одне кількице пропустити повз себе в довгому заржавленному ланцюгу світової історії. Кільце звичайне, рядове, що не стане ні за яке пограниччя в нашому житті, не зробиться пам'ятним на довгі часи. Життя так само складалося, як і попередю, здебільшого з дрібних подій і коли пробувало голо-спіше обзавитися, то зараз же стрі-валюся з перепонами, що силоміць той голос прислушували, не даючи йому вільно розноситись. Правда, що недавно ще провадилась коло внос-

них позицій, тепер зійшла вже на низини і зводиться до оборони самого нашого існування, як нації. Тим то й огляд нашого життя за минулий рік може бути багатий власне на дрібні події, що тільки в сумі дають виразний образ нашого теперішнього бідування.

I.

Року 1910 го, як відомо, вперше до українців приложено епітет „на-ородців“. Те, що почувалося з давньо-го давня, тільки Столинин мав сміли-вість вимовити голосно і прилюдно, на рахуючись з тим façon de parler, що установився що до українців в офіціальних сферах. Наслідки ми зна-ємо: і так висока температура репресії вразу ж підкочала, немов на ні-вах тільки дожидалась голосної де-кларації зверху, щоб ^{направити} дово-літаю помилку. Але новітні „инород-ці“ принаймні ту вітку могли мати, що з ними вже справа стоїть ясно, що вже дадуть їм нарешті святий спокій хоча з тим вічним деретяган-ням до свого табору, яке вже так на-брало українцям. Инородці—так инородці, тільки лишть нас, Христа ради, на нас самих, от що можна було вчути в українських сферах по смі-ливій Столининській декларації 1910 року. Ожже сміливості й у цього на-ціоналістичного лицаря без страху виостарчило не на довго, бо всього на один тільки рік. На початку 1911 ро-ку з'явився нова декларація в формі рапорта того ж таки Столинина до ^{наших} ^{товариств} ^{у Москві} ^{Українського товариства} в Москві „Українська Хата“. „Три главнихъ отресли восточнаго славянства, Вели-

кая, Бѣлая и Малая Россія, и по про-исхожденію и языку не могутъ не со-ставлять одного плѣга“,—читаємо вже цим рязом. Наслідки такого цілком супризильного погляду відомі: тем-пература репресії ще підкочала. Чи ^{верть-верть} ^{верть-верть}—усе ви-ходить одзаково і бідній Савка укра-їнства—чи він инородець, чи свій—мушть визнаати на собі тієї кипучої температури. Заплутана в теоретич-ного боку спадщина Столинина на практиці має цілком виразний вигляд і зовсім під силу наслідникам Сто-лининського діла. Одкинувши теорію, тим сміливіше беруться вони до практики. І весь можна сказати ми-нулий рік проходить під знаком ^{наших} ^{товариств} ^{у Москві} ^{Українського товариства} з кож-ро приводо, ^{наших} ^{товариств} ^{у Москві} ^{Українського товариства} універсальності не звважаючи, чи инородець з украї-нця, чи свій.

Почалося вже на самому початку ро-ку. 26-го лютого минуло 50 років од дня смерти Шевченка і тогорішні роко-вини українське громадянство збира-лося одошукувати так, як того вима-гає пошана перед пам'яттю великого по-ета. Була думка в Києві зробити за-кладаним пам'ятника, на якій зібрано вже більш 100,000 карб. по всіх горо-дах в Україні й по-за Україною зби-ралися одшукати цей день прилюдним святкуванням. І от по всій лінії чо-рної преси адімається разом пекель-най гвалт. Літературне насамперед свято трактовано за політичну змову, за державну зраду, за замір погуби-ти державу. Полетіли доноси, пози-пались проекти,—на зразок того, щоб конфіскувати зібрані на пам'ятник гроші, повернувши їх на Червоий

Хрест,—і закіпіла температура утис-ків... Перший почав чи не Одеський Толмачов, заборонавши в місцевих газетах оповістки про збірання жертв на пам'ятник Шевченкові. В цензурі звернули увагу на закордонні видав-ня „Кобзаря“, що після 1905 р. проходили вільно в Росію, й за-боронили їх; потім порізняли петер-бурзькі видання й знайшли, що во-ни нічим не одріжняються од закор-донних і конфісковували їх.)

(Прапиново було навіть видання без кожного політичного натаку, як „Малий Кобзарь“ для дітей, як юві-лейну катанку д. Лисенка й інші кайськні видання. „Кобзаря“ ж одби-рають і у приватних людей, не кажу-чи вже про школи та читальні, одби-рають навіть цензуровані видання. А на додаток усього, кайська дума, зрікшася „з незалежних причин“ прияти участь у святкуванні Шв-ченківського ювілею, одбрала Шевченківське місце й дала наше, яке загальний голос громадянства зве просто міс-ьким смитником. Звичайно, що за такої напруженої атмосфери якого було й думати про спокійне святкування великих роковин. По одних місцях, як у Києві, громадянство само зреклося святкувати через умови, поставлені зверху; по інших, як в Одесі, Ва-силькові, то-що, свято заборонила ад-міністрація. Які умови ставилась, видно, напр., з того, що в Охтирці справник дозволяв урядити Шв-ченкове свято, але з однією умовою: щоб прибуток пшшов „на придобранне фу-ражеск для потімшнх“...

Протиукраїнський гвалт, що під-

п'явся в пресі з приводу Шевченкових роковин, лунав мало не весь рік не стихаючи, дійшовши наприкінці року до якогось неможливого ревіща. Так, „Новое Время“ викрило було якісь таємні, одні тільки сорятній газеті й відомі звязки поміж „магезинством“ та справдею замаху на Століп'яна, Богровим, і багато з цього приводу чорнила пролато на сторінках реакційних виданнів. Трохи згодом похід проти українства піднявся знов і вже по всій лінії червої преси; „Новое Время“, „Кієвлянин“, „Свѣтъ“, „Московскія Вѣдомости“ та інші такі органи ~~не~~ не пропускали, щоб не пустити якоїсь нової вигадки на українство. Неясні й по суті глибоко необ'єднані слова чеського політика, батька неославізму, Крамаржа, послужили тим газлом, яке повною мірою використати подбала чорна преса. Державна змова, зрада, замах на цілість Росії—такі були обвинувачення, з якими, захлинувшись од злости, поспішали до високих сфер кієвські Савенки та петербурзькі Меньшикови з товариством. Не вдоволяючись гвалтом, піднятим у пресі, вороги українства уряджали зібрання своїх прихильників, на яких приймали відповідні резолюції, щоб з ними удаватися до начальства. Савенка виряджено до Петербургу й Москви, щоб і там ще збити бучу, накликаючи кари на український рух. Цей Терсит націоналізму місію свою виконував так дбайливо і сумлінно, що набрид нарешті навіть націоналістам і про це мав наївність сам же й привертатись у своїх „Думахъ и настроєніяхъ“.

зависюючи скаржу—мабуть до Господа Бога—на московських патріотів, що досить делікатно виявили свою огиду до занадто вже переборщеного патріотизму, що закоринявся в Київі.

Це одна сторона того протукраїнського руху, що високою хвилею знявся був у минулому році. Друга складалася з численних заходів адміністративного характеру, і хоч роскідані по великих просторах місяці часу, виявляють вони все ж таки одну, зазначену вище, тенденцію—одмахнувшись од питання—виродити чи свої в українців, дошкулити їм на практиці усіма способами. Тут неможливо згадати й навести всі факти, де-які проте не завадить зазначити, як вельми навчаючи й характерні тим, що межа між дозволеним і недозволеним в українстві стерлася до того, що ніхто вже її не знайде. Нехай, напр., у Мелітополі заборонено відчит про Винниченка—це ще зрозуміти можна, бо письменик це, очевидно, крамольний з погляду поліцейського участка. Але от у Київі не дозволено відчитати д. Русовій про Сквороду; Мануїлівській „Провітій“ заборонено кілька відчитів—однаково і про Запоріжжя, і про сільське господарство, і про хліборобство; а в Острі навіть вечір народнік дум видався чимсь неможливим, тоді як у Кременчуці добиралось вже до всякої української пісні. В Миколаєві „Провітій“ звелено афіші й відчити подавати громадянству тільки на „Государственномъ языкѣ“, в Одесі звідомлення українського клубу в градоначальстві теж ваго на зубок і наказано, щоб на далі такого „безпо

рядка“ не було і звідомлення подавалось „не на московськомъ нарѣчїи“; в Петербурзі поліцейська цензура викидає з „Петербурзької Газети“ навіть звичайну оповістку про роботу українською мовою. В Київі не відбулась того року традиційна подорож на Шевченкову могилу, що кілька років уже впорядковував українецький клуб; у Кам'янці подільській „Провітій“ заборонено гулянку „беаъ объясненія причинъ“, але з вислою обідянкою, що так буде й я далі. Воронежській думі губернатора заборонив пожертувати на пам'ятник Шевченкові 50 карбованців, у Лубнях теж саме вийшло з Шевченківського стипендією в одній з місцевих шкіл. В Умані тягнуть до суду й сажать у тюрму редактора за російський переклад українського оповідання Винниченка; в Київі не дозволяють видавництва імені Грінченка, в Житомері заборонено видавати часопис „Струмок“... Власне таких фактів можна було б набрати ще багато, але згадую тут ще тільки ті кари, що впали на пресу та письменство. Окрім згаданої вже конфіскації творів Шевченка і навіть ювілейної кантати, конфісковано популярну книжку про крипанца Г. Коваленка, старі українські декламатори „Розвага“ й „Досвітні огні“, одну з літніх книжок „Л. Н. Віслюка“ та „Української Хати“. Оштрафовано майже всі українські видання, а особливо популярну газету „Засів“ аж тричі, на досить поважну суму 1100 карб. В яких умовах доводиться живити українській пресі, видно з того, що тижневик „Село“ не витримав на-

решті своєї лихої долі й припинився. Тяжко видавати тепер справедливу часопись взагалі,—писала редакція „Села“, прощаючись з читачами,—а ще тажче українську, а ще гірше селянську українську... А до того з ріжних боків чуємо, що слово наше до людей не доходить: забороняє ріжне начальство „Село“ передплачувати, наказує людям не видавати, а до начальства відсилати. Нема ні одній газеті такої тісноти, як нашій! (Не встигла народитись нова селянська українська газета „Засів“, як і їй теж довелось зараз скаржитись на ту ж таки „тісноту“,—що „шлях до народу поріз тернами та бур'янами, перепопи та заборони стоять на йому“. І наведені згорі факти показують, що це не порожні слова...

II

Те, про що допіру згадано, стоїть на фронті українського життя, як найзапам'ятованіший прояв його, що перший кидається в вічі, коли ми перебігаємо додні минулого року. Але не можна сказати, щоб не було й позитивної роботи,—не можна вже через те, що сами утиски можуть бути соціалістичними тільки якихось реальних заходів. Де громадянство саять, де жіночеської роботи не робиться, там і утиски мирно спочивають, не виходячи на верх. Огже самий вже урожай на них минулого року показує, що не вважаючи на всі заходи, організація робота десь глибоко йде і ніякими заходами її припинити не можна.

Вершувє знов до Шевченкових роковин. Не вказуючи на „незалежні обставини“, через які тогорічне націо-

нальне свято не набрало грандіозних форм, все-таки не було певне міста на Україні, де б українського Кобзаря не згадали „не яким тижним словом“ у тій чи иншій формі. І скрізь ці поміняки мали надто теплий, сердечний характер,—не формально тільки, а од щарого серця святкували люде пам'ять Шевченка. Згадували його й на чужині. Не знайшлося мабуть у Росії жадного часопису, що б не дав ювілейної статті. Академія Наук та Академія Художеств у Петербурзі урядили спеціальні засідання, щоб пошанувати геніяльного співця України; в Москві Шевченківське свято набрало особливо сердечного характеру, і це було безперечно разом і демонстрацією великоруського громадянства з приводу вимушеного монетання на Україні. Справа в пам'ятником Шевченкові перебуває в тому самому стані. Зібрано вже, як згадано, більш 100.000 карб.; минулого року відбувся й другий конкурс, але й він не дав жадних наслідків. Не вважаючи на те, що другу й третю премію цим разом видано, ми все ж таки не маємо до цієї доброго проєкта пам'ятника і Шевченківський комітет розписав ще й третій конкурс, призначивши його аж на 20 декабря 1912 р., з однією премією в 3.000 карб.

На минулий рік припав ще один голосний ювілей: століття народження Шашкевича. Цим разом, як і треба було сподіватись, місцем святкування була Галичина, але й по цілій Україні згадували симпатичного аюстолога національного відрадження наших закордонних братів.

Щоб більш не вертатись до пер-

соналія громадського характеру, звачу тут ще згадає українських письменників: 50-літній Ганна Барвінок і 25-літній Степан Ковальова та Сергія Павленка. Далеко багатий був минулий рік на втрати людьми. Мало не цілий рік те тільки й робили на Україні, що ховали людей тим чи иншим відомим у нас чи то в письменстві, чи в громадському житті, людей усякого віку і стаю. Павло Жатенький, Ганна Барвінок, Яків Шульгин, Р. Якубовський, Т. Пархоменко, Архип Тесленко, Іван Вондаренко, Григорій Шерстюк, Платон Панченко, Сполігас, Л. Сохачевська, С. Мартос і ще інших кілька—ось ті найменші, що поповнили собом минулого року нашу національну грамотку. Були між ними й ветерани нашого відродження, і молоді надійні сили, що тільки-но виступали на поле громадської діяльності, і певна річ, що такі численні втрати не можуть не одбитися на нашій національній продукції, в якій кожна сила працює дуже багато вартя.

Не вважаючи на загальну політику до українців—все одно заборонну чи за їх відродистів, чи за однаковість—минулий рік поповнив список українських громадських інституцій кількома новими. Засновано український музично-драматичний гурток „Боян“ у Полтаві, такий же гурток під назвою „Кобзарь“ у Москві, „Українську Громаду“ в Ризі. За те провісних товариств не збільшилося. „Провісні“, які ще існують, або сторонніми заходами доведені до останньої міри занепаду, як у Чернівцях, або ж живуть самими спектаклями, як у Миколаєві, Новочеркаському,

Житомирі, Ваку. Інтенсивніше життя виявляє хіба тільки подільська „Провісна“, який почастило завести кілька читальень по селах, та особливо молода чисто селянська Мавульцівська.

Справа з українською школою була в тому самому безнадійному становищі, хоча кожного року збирається багато нових докнаїв крайньої потреби української школи. З подій шкільного характеру цього року значаємше земський з'їзд у Москві та учительські курси майже по всіх більших містах на Україні. І не вважаючи на півбюрократичний склад московського з'їзду і на прикрі стосунки до вчителів на курсах, все таки голос життя перемагав. Московський з'їзд, вислухавши доповіді редакції „Світла“ та подільського земця Русина, постановив домогтися української народної школи. Таки ж постанови зроблено на учительських курсах у Х-рківці, Полтаві, Києві й по інших містах. Нарешті згадаємо, як дуже характерну з цього боку подію, петарду подільських семінарств про те, щоб завести нарешті в семінарії науку української історії, мови й письменства відповідно дозвол. Синода. Звичайно, нічого з цього арохання не вийшло, хоч той же самий Синод цього року опублікував подяку за переклад євангелія на українську мову архирєрєві Парфєнїю й иншим особам, що допомагали йому в справі редагування того перекладу.

Далеко послідовніше ставляться до українства інші, переважно місцеві громадські інституції. Минулого року на Україні відбувся, напр., цілий ряд сільсько-господарських вис-

тавок і скрізь, де виставлялась українська популярна література, видано нагороди як поодиноким авторам—популяризаторам (В. Корольову, Е. Чикаленкові), так і видавництвам („Український Учтель“, „Засів“, „Рілля“) та книгарням за розповсюдження просвіти серед народу. Велику користь української популярної літератури засвітили таким чином виставки: Роменська, Гадяцька, Хотинська, Чернівцівська й інші.

Цікавим проявом українського життя було в минулому році демонстрування українського малярського мистецтва. Під час Шевченківського свята в Москві і в Києві упорядковано було Шевченківські виставки, на яких зібрано відомі до-і малюнки Шевченка. Цей почин надав українським художникам сміливості упорядкувати першу на Україні виставку творів мистецтва. В кінці року така виставка й розпочалася в Києві, з'їздавши в собі твори всіх художників, що признаються до українства. Як перша спроба, виставка українських художників безперечно warta великої уваги, бо може стати зерном, з якого виросте колись дерево нашого національного мистецтва.

III.

Про життя на закордонній Україні у нас мають бути ще докладніші звістки, тим то тут спинимось тільки на важніших подіях.

Вибори до парламенту та боротьба за виборчу реформу до галицького сейму—оде найголовніше, що звертає на себе увагу в подіях останнього року на закордонній Україні. Вибори, другі вже, що відбуваються вселюдним голосуванням, дали україн-

цям майже те саме представництво, що й перші, навіть ті самі особи ліпші за послід до парламенту. Українське заступництво в парламенті складалося з трьох клубів (національно-демократичний з 18 послів, радикальний—5 і буковинський—5), що в спільних питаннях виступають разом, як „Український союз“. Як озаказ часу, кидається в вічі занепад політичного значіння москвофільства при вселюдному голосуванні. Галичина під разом дала тільки двох послів в москвофільського табору, Буковина—жандного.

Занепад москвофільства, з яким польська адміністрація в Галичині загравала останніми часами, щоб напустити його на українство, примусила поляків шукати спільників в українському таборі. Матеріал для цього дала нова, власне поновлена, клерикальна партія, що під назвою „християнсько-сусільного союзу“ повстала минулого літа. Проте, не вважаючи на нахил великої частини галицького громадянства до клерикалізму, нова партія не збрала багато прихильників, навіть духовенство в масі не пішло за нею. Певне, це й примусило поляків розпочати спробу порозуміння що до виборчої реформи з найдушою в Галичині національно-демократичною українською партією. В-осени в усяких жругів у Галичині ходили досить усерті чутки про польсько-українську угоду, починались навіть де-які трактування в цій справі. Але до угоди не дійшло через завадо великі апетити польської більшости. В проекті нового виборчого закону вони лишали стару куріяльну систему й дають ук-

раїнцям усього 25 проц. посольських мандатів до сейму,—тоді як українці домагаються вселюдного виборчого права і що найменше 33 проц. мандатів. Коли взяти на увагу, що навіть офіційна статистика налічує в Галичині 46 проц. української людности, то вимагання українців треба вважати справді за мінімальні, од яких одступити не годиться. І останній день старого року приїс звістку про нову українську обструкцію в львівському сеймі. Ворожба точиться далі.

В сфері культурній звертають на себе увагу нові спроби заснування українського університету, проєкт реформування Наукового Товариства ім. Шевченка в українську Академію Наук та все більший зріст приватних заходів для поширення просвіти, особливо середньої. Наші закордонні брати стали на єдино певну стежку, власними силами здобуваючи одачу за другою культурні позиції і можливі сподіватися, що університет і академія—це питання не такого вже далекого часу. Але звичайно це легко не дається: пани теперішнього становища свого панування звичайно не схотять зретижся. Фінанс справи Адама Кольца, що під назвою „процеса 101-го“ відбувся минулого року, показав це як найвиразніше...

Рік 1911-й був, як бачимо, роком боротьби переважно. І хоч не багато реальних здобутків він дав, зате все ж хоч де-яке життя виявилось. За перших обставин і це вже незле...

Сергій Сфєрєнов.